

İkinci Dünya Savaşı'nın Başlarında Çanakkale (1939-1942)

Mithat ATABAY*

Özet

İkinci Dünya Savaşı daha başlamadan Çanakkale'de bazı savunma tedbirleri alınmıştı. Savaşın başlamasıyla birlikte bu tedbirler arttırıldı. Çanakkale küçük bir şehirdi. Halkın önemli bir kısmı tarımla uğraşıyordu. O nedenle tarımsal üretimin arttırılmasına büyük önem verildi. Bu amaçla çiftçiler valilik tarafından teşvik edildi. Ülkenin diğer yerlerinde olduğu gibi Çanakkale'de de bazı ekonomik uygulamalar hayata geçirildi. Kira ücretleri sabitlendi. Fiyatlar üzerinde sıkı kontrol uygulandı. Ekmek karneye bağlandı. Savaş uzadıkça bu uygulamaların halk üzerinde olumsuz etkileri arttı.

Anahtar kelimeler: 2. Dünya Savaşı, Çanakkale, ekmek karnesi, fiyat, üretim.

Çanakkale During the Beginning of World War II (1939-1942)

Abstract

World War II in Çanakkale has taken some defensive measures before it began. These measures were increased with the start of the war. Çanakkale was a small town. A significant portion of the population were engaged in agriculture. Therefore, a great importance was given to the improvement of agricultural production. For this purpose, farmers were encouraged by the governorship. Some economic applications were implemented in Çanakkale like in other parts of the country. Rents were fixed fees. Rates applied on strict control. Bread was rationed. The longer the war lasted, the negative impact of these applications increased on the public.

Keywords: Second World War, Çanakkale, bread rationing, price, production.

* Yrd. Doç. Dr., Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi, Fen Edebiyat Fakültesi, Tarih Bölümü, mata-bay@comu.edu.tr.

Giriş

Almanya, Versailles Antlaşması'nın kendisini sınırlayan hükümlerinden kurtulmak için 1935 yılından itibaren hızla silahlanmaya başladı. Bunu Ren bölgesinin askerden arındırılması hükmünün ilgası ve askerileştirilmesi izledi. “*Versailles*” ve “*St. Germain Antlaşmaları*”na göre Almanya ile Avusturya'nın birleşmesini yasaktı. Hitler, Almanlardan meydana gelen Avusturya'nın Almanya'ya katılması halinde Versailles Antlaşması'nın, son bir halkasını da koparacağını düşünmekteydi¹. Bu amacına erişmek için önce siyasal propaganda yöntemine başvurdu. Daha sonra da Alman orduları 12 Mart 1938 günü Avusturya sınırından girerek ülkeyi işgale başladılar. Ertesi gün Viyana'ya gelen Hitler, Avusturya'nın Almanya'ya ilhak edildiğini ilan etti. İtalya bu konuda Almanya'ya destek verdi. İngiltere ve Fransa Versailles ve St. Germain Antlaşmaları'na aykırı olan bu olayı protesto ettiler, fakat harekete geçemediler ve bu oldubittiyi kabule mecbur kalarak Viyana'daki elçiliklerini konsolosluga çevirdiler. İngiltere ve Fransa'nın bu tavrı Sovyet Rusya'da hayal kırıklığı yarattı ve Almanya ile yakınlaşma imkânları aramaya yöneltti. Amerika Birleşik Devletleri ise olan bitenler karşısında sessiz kaldı.

Hitler bundan sonra Çekoslovakya'ya yöneldi ve 14 Mart 1939 tarihinde Çekoslovakya Devlet Başkanı Berlin'e davet etti ve Çekoslovakya'nın Alman himayesine bırakılmayı isteyen bir belgeyi baskı ile 15 Mart 1939'da imzalattı. Bu görüşmeler yapılırken Alman orduları Çekoslovak topraklarına girmeye başladı ve 15 Mart'ta da Prag işgal edildi. Prag'a gelen Hitler; Çekoslovakya'nın Alman himayesine girdiğini ilan etti. Bu olayı İngiltere, Fransa, Amerika Birleşik Devletleri ve Sovyetler Birliği protesto ettiler. Batılı devletler, Hitler'in Alman ilerlemesini nerelere kadar götürebileceğini kestiremiyorlardı. Hitlerin bu politikasından en çok endişe duyan devlet İngiltere oldu. Zira İngiltere, Hitlerin izlediği politika ile kendi imparatorluk sistemine zarar verebileceğini ve sisteminin altüst edebileceğini düşünmeye başladı.

Çekoslovakya'nın işgaliyle beraber Hırvatistan'ın da Alman himayesine girmeyi istediği yönündeki haberler Mussolini'yi de telaşlandırdı. Almanya'nın Adriyatik'e çıkması anlamına gelen bu olay Berlin-Roma Mihveri'ne göre İtalyan nüfuzuna bırakılan Akdeniz'e bir başka devletin ortak olması demektir. Bu konuda Almanya İtalya'ya garanti verdi. Alman onayını da alan İtalya, 7 Nisan 1939'dan itibaren Arnavutluğu işgale başladı ve beş gün içinde işgal tamamlandı. 12 Nisan'da kurulan bir Kurucu Meclis, Arnavutluk tacını İtalyan Kralı III. Victor Emmanuel'e vermeyi kararlaştırdı. 20 Nisan'da Roma ve Tiran hükümetleri arasında imzalanan bir anlaşma ile iki ülke arasında bir gümrük, para ve ekonomik birliği kuruldu².

Bu sırada batılı devletlerin Yunanistan ve Romanya'ya garanti vermeleri ve İngiltere'nin karşılıklı yardım bildirgesi için Türkiye ile görüşmelere başlaması üye-

---

1 Mithat Atabay, *Türk Dış Politikası*, Paradigma Akademi Yayınları, İstanbul 2014, s.225.

2 Atabay, *Türk Dış Politikası*, s.232.

rine, 22 Mayıs 1939 tarihinde arasında Almanya ile İtalya arasında “Çelik Pakt” imzalandı³.

Çekoslovakya'nın Almanya'nın eline geçmesinden bir hafta sonra Almanya, Dantzig ve Koridor sorununu yeniden canlandırdı. Almanya ile Polonya arasındaki sorunlar için Almanya 21 Mart 1939 tarihinde Polonya'dan “Dantzig serbest şehrinin Almanya'nın sınırları içine katılması, Polonya'nın Almanya'yı Doğu Rusya'ya bağlayacak bir karayolu yapılması konusunda koridor vermeye müsaade etmesini ve bunun karşılığında da Almanya'nın Polonya'nın batı sınırlarını 25 yıllık bir saldırmazlık antlaşması ile garanti edeceğini” belirtti⁴. Polonya Almanya'ya verdiği cevapta, Dantzig'in Almanya'ya katılmasına razı olamayacağını, yalnız Dantzig'in bağımsızlığının Milletler Cemiyeti'nin garantisi altından çıkarılıp, ortak Alman-Polonya garantisi altına konulabileceğini bildirdi. Batılı devletlerin Polonya'ya garanti vermeleri, Polonya'nın Dantzig ve Koridor bölgelerini Almanya'ya terk etmemekte direnmesini sağladı.

Bunun üzerine Almanya, Dantzig'teki Nazi Partisi'nin faaliyetlerini arttırdı. Almanya ile Polonya ilişkileri iyice gerginleşti. Almanya ile Sovyet Rusya arasında imzalanan Saldırmazlık Pakti'nin imzasından sonra Hitler tavrını daha da sertleştirdi. Amerika Birleşik Devletleri Başkanı Roosevelt ile birçok devlet adamı, barışı koruyabilmek için mesajlar gönderdiler, arabuluculuk teklif ettiler. İngiltere'nin son bir teklif olarak Polonya ile Almanya'yı görüşme masasına oturma önerisini Almanya kabul ettiyse de, görüşmelerde bulunacak tam yetkili Polonya temsilcisinin Berlin'e verilen sürenin bitiminde geldiği bahane edilerek, Polonya sınırında hazır bekleyen Alman orduları 1 Eylül 1939'dan itibaren savaş ilan etmeksizin Polonya topraklarına girmeye başladılar. Bu durum karşısında Polonya, İngiltere ve Fransa'nın kendisinin toprak bütünlüğünü koruyacaklarına dair verdikleri garantiyi yerine getirmelerini istedi. İngiltere ve Fransa Almanya'ya ultimatoma vererek, Almanya'nın askerlerini Polonya topraklarından çekmediği takdirde, Polonya'ya karşı taahhütlerini yerine getireceklerini bildirdiler. Almanya bu ultimatoma cevap bile vermedi. Bunun üzerine İngiltere ve Fransa Almanya'ya savaş ilan ettiler. Böylece İkinci Dünya Savaşı başlamış oldu.

1. Dünya Savaşı'nın Hemen Öncesinde Çanakkale'de Gerçekleştirilen Askeri Faaliyetler

Çanakkale halkı İkinci Dünya Savaşı'nın başladığını 2 Eylül 1939 tarihinde öğrenmişti. Radyo ve gazeteler savaşın başlamasını şöyle duyurmuşlardı:

“Avrupa'da harp başladı. Alman Orduları harbi bırakıp Polonya'yı terk etmezlerse İngiltere ve Fransa Orduları derhal harbe girecekler. Alman-Leh harbi şiddetle devam ediyor. İngiltere ve Fransa bugün umumi seferberlik yapı-

3 Baskın Oran (ed.), *Türk Dış Politikası Kurtuluş savaşı'ndan Bugüne Olgular, Belgeler, Yorumlar*, c.I, İletişim Yayınları, İstanbul 2001, s.290.

4 Atabay, *Türk Dış Politikası*, s.235.

yorlar. 18'den 41'e kadar bütün İngilizler asker! Fransa bazı mıntıklarda örfi idare (sıkıyönetim) ilan ediyor.”⁵

Bu haberi duyan Çanakkalelilerde büyük bir heyecan ve panik havası baş gösterdi. Eğer savaş devam ederse boğazlar nedeniyle mutlaka Türkiye de savaşa katılmak zorunda kalacak ve Çanakkale de bu savaşın tam merkezinde olacaktı. Zaten bir süredir Çanakkale'ye devletin en üst kademesindeki kişiler sıkça gelip gidiyorlardı. İlk önce Ordu Müfettişi Orgeneral Fahrettin Altay Ocak 1939'da Çanakkale'ye gelmiş, Valiyi ziyaret ettikten sonra birlikleri teftiş etmişti⁶. Daha sonra Trakya Umumi Müfettişi Orgeneral Kazım Dirik, 20 Şubat günü teftiş ve incelemeler için Gelibolu yoluyla Çanakkale'yi ziyaret etmişti. Çanakkale Valisi Atif Ulusoğlu tarafından Gelibolu'da karşılanan ve motorla Çimenlik İskelesi'ne çıkan Orgeneral Kazım Dirik'i Müstahkem Mevki Komutanı Ali Rıza Artukal ve diğer yetkililer karşılamış, Dirik ve Ulusoğlu hemen Çanakkale'nin kazalarını teftişe başlamışlardı⁷. Daha sonra bu heyete Çanakkale milletvekili Ziya Gevher Etili de katılmış⁸ ve 24 Nisan 1939 Salı günü Ezine, Ayvacık kazaları ile Geyikli nahiyesini teftişten sonra Gelibolu'da tekrar buluşmuşlardı⁹.

1939 Haziran ayının sonlarında bu defa Çanakkale'yi Genelkurmay Başkanı Mareşal Fevzi Çakmak ziyaret etmiştir. 27 Haziran 1939 Salı günü Mareşal Fevzi Çakmak refakatlerinde Orgeneral Fahrettin Altay ve Orgeneral İzzettin Çalışlar ve Trakya Umumi Müfettişi Orgeneral Kazım Dirik saat 18.00'de Gelibolu yoluyla Çanakkale'ye gelmişler ve Deniz Komutanlığı İskelesi'nde bando ve bir bölük tören kıtasıyla karşılanmışlardı. Bütün subaylar, memurlar, öğrenciler ve halk iskeleye dolmuş, çocuklar gelenlere çiçek buketleri sunmuşlardı. Aynı gün 2. Kolordu Komutanı Korgeneral Kemal Doğan Balıkesir'den Çanakkale'ye gelmiş ve Çakmak'ın heyetine katılmıştı¹⁰.

Mareşal'in Çanakkale'ye gelişinden üç gün sonra 30 Haziran 1939 Cuma günü Cumhurbaşkanı Milli Şef İsmet İnönü sabah saat 06.30'da Savarona yatıyla Çanakkale Boğazı'nı geçerek Gökçeada (İmroz) ve Bozcaada yönüne gitmiş ve denizden bölgeyle ilgili bir inceleme yaptıktan sonra saat 13.00'te Çanakkale Limanı'na gelmişti. Cumhurbaşkanı İsmet İnönü'nün gelişi bütün şehri bir kez daha sokaklara dökmüştü. Sahil bayraklarla donatılmış, halk Milli Şefi alkışlamak ve görebilmek için rıhtıma toplanmıştı. Bu arada Türk donanması da Çanakkale'ye gelmişti. Savarona limana girerken Çimenlik Kalesi topları 21 pare top atışı gerçekleştirmişler, limandaki vapurlar da sirenlerini Cumhurbaşkanı İsmet İnönü'yü selamlamak üzere çalmışlardı.

5 “Avrupa'da Harp Başladı,” *İkdam*, 2 Eylül 1939, s.1.

6 “Vilayet Haberleri,” *Çanakkale*, 26 Kânunusani 1939, s.1.

7 “Trakya Umumi Müfettişi Sayın General Kazım Dirik Şehrimizde,” *Çanakkale*, 23 Şubat 1939, s.1.

8 “Vilayet Haberleri,” *Çanakkale*, 2 Mart 1939, s.1.

9 “Vilayet Haberleri,” *Çanakkale*, 27 Nisan 1939, s.1.

10 “Genelkurmay Başkanı Sayın Mareşal Fevzi Çakmak Çanakkale'mizi Şereflendirdiler,” *Çanakkale*, 29 Haziran 1939, s.1.

Cumhurbaşkanı İsmet İnönü, Çanakkale'de bulunan Genelkurmay Başkanı Mareşal Fevzi Çakmak, Orgeneral Fahrettin Altay, Orgeneral İzzettin Çalışlar, Trakya Umumi Müfettişi Kazım Dirik, Deniz Kuvvetleri Komutanı Oramiral Şükrü Okan ve Vali Atıf Ulusoglu'nu yatta kabul etmiş ve bir süre görüşmüşlerdi. Vali Atıf Ulusoglu, Cumhurbaşkanı İsmet İnönü'nün sevgi ve selamlarını halka iletmış ve en kısa sürede İnönü'nün tekrar gelerek halkla temas edeceğini bildirmişti. Cumhurbaşkanı İsmet İnönü saat 15.00'te Savarona yatıyla Çanakkale Limanı'ndan ayrılmış, Yavuz zırhlısı ve diğer savaş gemileri İnönü'yü top atışlarıyla uğurlamışlardı¹¹.

Cumhurbaşkanı, Genelkurmay Başkanı ve Türk Ordusunun komuta kademesinin Çanakkale'de buluşması yakın bir gelecekte savaş olasılığının sınırlarımıza ulaşabileceği endişesinin sonucuydu. O nedenle saldırılara karşı hazırlıklı olmak gerekiyordu. Bu amaçla 13 Temmuz 1939 Perşembe günü "*Hava Taarruzlarına Karşı Işıkların Söndürülmesi ve Karartılması Nizamnamesi*" yayınlanmıştı. Nizamnamenin ilk maddesinde "*Düşman tayyarelerinin geceleyin hedeflerin tanınmalarına ve umumi surette doğru istikameti bulmalarına mani olmak ve hareketlerini güçleştirmek için bu nizamname hükümleri dairesinde ışıklar söndürülür ve karartılır*" deniliyor ve alınacak tedbirler ve uymayanlar için gerekli cezalar açıklanıyordu¹².

2. Savaş Öncesinde Çanakkale'deki Seçimler

Bu arada 1939 yılı hem genel milletvekili hem de belediye seçimlerinin yapıldığı bir yıldır. Başbakan Celal Bayar 25 Ocak 1939 tarihinde Cumhurbaşkanı İsmet İnönü'ye seçimlerin yenilenmesi kararını şöyle bildirmişti:

"Türkiye Reiscumhurunun Yüksek Huzurlarına,

Türkiye Büyük Millet Meclisi intihabının(seçiminin) yenilenmesine Parti divanınca karar verilmiştir. Partimizin intihaba yeni ve taze bir kuvvetle çıkmasını maksada ve esasa daha uygun ve faideli mülahaza ettim. Bu imkânı Zati Devletlerine vermiş olmak için Başvekâletten istifamı arz ve takdim ediyorum.

Yüksek teveccühlerinin devamını sonsuz hürmet ve tazimlerle istirham ederim.

İzmir Mebusu

*C. Bayar"*¹³

Milletvekili genel seçimleri için seçmen defterleri hemen askıya çıkmış, 15 Mart 1939 Çarşamba günü ikinci seçmenlerin seçimine başlanmış¹⁴ ve bu işlem 21

11 "Milli Şef Çanakkale Limanını Şereflendirdiler," *Çanakkale*, 6 Temmuz 1939, s.1.

12 "Hava Taarruzlarına Karşı Işıkların Söndürülmesi ve Karartılması Nizamnamesi," *Çanakkale*, 13 Temmuz 1939, s.1.

13 "Büyük Millet Meclisi İntihabının Yenilenmesi," *Çanakkale*, 9 Şubat 1939, s.1

14 "Çanakkale'nin Sayın Halkına," *Çanakkale*, 16 Mart 1939, s.1.

Mart 1939 Salı günü tamamlanmıştı¹⁵. 26 Mart 1939'da Çanakkale vilayetinde ikinci seçmenlerin yaptığı seçimle Ziya Gevher Etili, Hilmi Ergeneli, Rusuhi Bolayırılı, Reşat Nuri Güntekin, Atıf Kamçıl ve Avni Yukaruç milletvekili seçilmişlerdi¹⁶.

Bu arada Halkevi Başkanı Halil Dilmaç Ankara'dan İsmet İnönü'nün Cumhurbaşkanı seçilmesi konusunda bir film getirmiş ve 20 Haziran 1939 tarihinde Belediye Sineması'nda ücretsiz olarak gösterilmeye başlanmıştı¹⁷. Bu hem siyasi bir propaganda amacı taşımakta hem de Avrupa'daki gelişen olaylar karşısında Türk insanının olası bir savaş karşısında cumhurbaşkanı etrafında birleşmesi ve bütünleşmesi hedefini güden askeri amaçlı bir propagandaydı.

Türkiye'de gerçekleştirilen milletvekili genel seçimlerinden sonra belediye seçimleri de gerçekleştirilmişti. Ancak Belediye Başkanının görevi sırasında yaptığı usulsüzlük nedeniyle Çanakkale Belediye seçimleri Şurayı Devlet tarafından feshedilmiş ve seçimin yenilenmesine karar verilmişti. Seçimin iptali üzerine Çanakkale Belediye Başkanı Osman Günel belediye başkanlığından çekilmiş¹⁸ ve vekâleten Belediye Başkanı Makamına Valilikçe Diş Doktoru Şemsettin Çamoğlu tayin edilmişti¹⁹. Belediye Başkanı Vekili Şemsettin Çamoğlu, 25 Mayıs'ta yayınladığı bildiriye Çanakkale Belediye Meclisi için belirlenen asil ve yedek üyelerin isimlerini yayınlamış ve seçmenlerden bu adaylara oy vermelerini istemişti. Buna göre sırasıyla asil üyeler; Şemsettin Çamoğlu, İhsan Berkin, Niyazi Ergin, Halit Turuğ, Ali Kasapoğlu, Halit Dardeniz, Nazım Demircioğlu, İsmail Baykut, İzzet Aykaç, Sadi Diker, Mehmet Tosun, Tahsin Gür, İsmet Güler, Haydar Ünsal, Mahmut Aksu, Saide Gölge, Salih Tuna, Dr. Behçet Gökçen, Hasan Akkoca, Zihni Akyüz ve Sami Bozok'tu²⁰.

Yapılan seçimler sonucunda parti tarafından gösterilen tüm adaylar Çanakkale Belediye Meclisi'ne seçilmişti. Yürürlükte bulunan Belediye Seçimleri Kanunu gereği Belediye Meclisi kendi arasında yaptığı toplantıda Belediye Başkanlığı'na 16 oy alan Nazım Demircioğlu'nu, Salih Tuna'yı Belediye Başkanı Birinci Vekilliğine, Hasan Akkoca'yı Belediye Başkanı İkinci Vekilliğine, İzzet Aykaç, Ali Kasapoğlu ve Halit Turuğ'u Belediye Encümen üyeliklerine seçmiş²¹ ve bu seçimi Cumhurbaşkanı İsmet İnönü 8 Ağustos 1939 tarihinde onaylamıştı²².

Belediye Başkanı Nazım Demircioğlu'nun ilk icraatı; harap bir halde bulunan dükkân, mağaza ve evlerin önündeki piyade kaldırımlarını betonarmeye çevirmek olmuş, gümrük binasının dar olan ön kısmını genişleterek betonarme yaptırmış, balık-

15 "Müntehibi Sani Seçimi," *Çanakkale*, 23 Mart 1939, s.1.

16 "Vilayet Haberleri," *Çanakkale*, 27 Nisan 1939, s.1.

17 "Vilayet Haberleri," *Çanakkale*, 22 Haziran 1939, s.1.

18 "Belediye İntihabı," *Çanakkale*, 25 Mayıs 1939, s.1.

19 "Belediye İntihabının Feshi," *Çanakkale*, 25 Mayıs 1939, s.1.

20 "Çanakkale'nin Sayın Seçicilerine," *Çanakkale*, 25 Mayıs 1939, s.2.

21 "Belediye İntihabı," *Çanakkale*, 13 Temmuz 1939, s.1.

22 *BCA.*, 030.011.00.00.133.30.16.

haneyi yeniden inşa ettirmek üzere ihaleye çıkarmış, yukarı çarşıya bir umumi tuvalet inşaata için müteahhite vermişti²³.

İkinci Dünya Savaşı'nın başlamasından iki gün önce 30 Ağustos Zafer Bayramı kutlanmıştı. Bu yılki törene geçmiş yıllara göre daha kalabalık askeri birlikler katılmıştı. Neredeyse her sınıftan birlikler geçiş resmi yapmışlardı. Törende birçok subay konuşma yapmış ve en son konuşan Müstahkem Mevki Komutanı Korgeneral Ali Rıza Artunkal, Cumhurbaşkanı Milli Şef İsmet İnönü'nün askeri dehalarından söz etmişti. Gece fener alayı yapılmış. Belediye Sineması'nda balo düzenlenmiş ve sabaha kadar eğlence tertip edilmişti²⁴.

3. Dünya Savaşı'nın Başlaması ve Çanakkale

1 Eylül 1939'da İkinci Dünya Savaşı başlayınca Çanakkale'de de hava birden değişmiş ve Türkiye'nin gireceği olası bir savaş için hızla tahkimat yapılmaya başlanmıştı²⁵.

İkinci Dünya Savaşı, kısa sürede tüm Avrupa'yı ve dünyayı sarmıştı. Türkiye de savaşın bütün ağırlığını ve endişelerini derinden hissediyordu. Bakanlar Kurulu 20 Kasım 1940 tarihinde altı ilde sıkıyönetim ilan etmişti²⁶. Sıkıyönetimin ilan edildiği illerden birisi de Çanakkale'ydi. Kanun valilere her türlü yetkiyi vermişti. Çanakkale Valisi sıkıyönetim ilanını halka şu tebliğle bildirmişti:

“Vaziyetin gösterdiği lüzum ve icapları değerlendiren Bakanlar Kurulu Anayasa'nın 86. Maddesi gereği İstanbul, Kırklareli, Edirne, Tekirdağ, Çanakkale ve Kocaeli vilayetleri sınırları içinde ilan tarihinden itibaren bir ay süreyle Sıkıyönetim ilanına 20 Kasım 1940 tarihli toplantısında karar vermiştir. Durum yüksek İçişleri Bakanlığı'nın yazısı üzerine ilan olunur”²⁷

Sıkıyönetim 20 Aralık'ta bu defa üç ay süreyle uzatılmış ve savaş sonuna kadar da sürekli uzatılarak sıkıyönetim uygulamasına devam edilmişti²⁸.

Bu arada daha sıkıyönetim ilan edilmeden küçük bir oba olan Ulupınar, Sarıcaeli Köyü'nden ayrılarak bağımsız köy haline getirilmişti. Bununla ilgili olarak Çanakkale İdare Meclisi ve Daimi Kurulu'nun aldığı karar 22 Ekim 1940 tarihinde İçişleri Bakanlığı tarafından onaylanmış ve hemen Ulupınar'ın köy haline getirilmesi çalışmalarına başlanmıştı. Bununla ilgili belgede karar şöyle belirtilmektedir:

“Çanakkale merkez kazasının Sarıcaeli Köyüne bağlı Ulupınar Obasının Sarıcaeli Köyü'nden ayrılarak müstakil köy haline getirilmesi hakkında İdare

23 “Vilayet Haberleri,” *Çanakkale*, 17 Ağustos 1939, s.1.

24 “Zafer Bayramı,” *Çanakkale*, 1Eylül 1939, s.1.

25 “Milli Müdafaa Mükellefiyet Kanunu,” *Çanakkale*, 7 Eylül 1939, s.1.

26 “Vilayet Makamından,” *Çanakkale*, 21 Teşrinisani 1940, s.1.

27 “İdare-i Örfi Hakkında Makamı Vilayetin Tamimi,” *Çanakkale*, 28 Teşrinisani 1940, s.1.

28 “Örfi İdare Üç Ay Temdit Edildi,” *Çanakkale*, 4 Kânunusani 1941, s.1.

Heyeti ile Daimi Encümen tarafından verilen kararlar Dâhiliye Vekâleti'nin yüksek tasvibine iktiran etmiş ve 22 Ekim 1940 gününden itibaren mezkûr oba resen işe başlamıştır."²⁹

1940 yılı Kasım ayında Çanakkale'de önemli bir olay yaşanmıştı. Savaşın başlangıcından itibaren ilk kez yaşanan bu olayın daha sonra başka örnekleri de görülecekti. Milli Korunma Kanunu'na muhalefet etmek gerekçesiyle İsaakoğlu Salamon Zakoti, Cumhuriyet Savcılığı'nın verdiği kararla Konya'ya sürgün edilmişti. Sürgün kararı 7 Kasım 1940 tarihinde sanığa tebliğ edilmişti. Sürgün kararı ile ilgili haber basında şu şekilde yer almıştı:

*"Çanakkale'nin Yukarı Çarşısı'nda hırdavatçı İsaakoğlu 41 yaşında Salamon Zakoti'nin 36 sandık çiviye evine saklayarak müracaat edenlere çivi olmadığını söylemek suretiyle Milli Korunma Kanunu'nun 32. maddesi hükümlerine muhalif harekette bulunduğu, yapılan duruşması neticesinde bu kanunun 59. maddesi gereğince iki sene müddetle Konya'ya sürgün edilmesine ve 500 Lira ağır para cezası ödemesine ve çivilerin müsaderesine karar verilmiş ve bu karar yüksek temyiz mahkemesinin de tasdikine de iktiran etmiş olduğundan hüküm infazına başlanmıştır."*³⁰

İkinci Dünya Savaşı başlayalı Çanakkale'de ikinci yılbaşı kutlanacaktı³¹. 1941 yılında 1 Ocak Çarşamba gününe denk gelmişti ve yeni yıla girerken Çanakkale Şefkat Yuvası'ndaki öksüz ve yetim çocuklar yararına bir balo düzenlenmiş ve baloya başta Vali olmak üzere komutanlar, vilayet memurları ve kalabalık bir halk topluluğu katılmıştı. Baloda çocuklar için büyük bir yardım temin edilmişti³².

Ayrıca Valinin eşinin himayelerinde Çanakkale merkezinde Yardım Sevenler Cemiyeti tarafından kahraman askerlerimize kışlık hediye olmak üzere Çanakkale halkı tarafından 1.180 parça yünlü ve pamuklu eşya toplanarak Kızılay Cemiyeti'ne teslim edilmiş ve ayrıca toplanan 1.100 lira ile de hayırsever bayanlar tarafından avcı yelegeği diktirilmiş, başlık örülmüş ve askeri birliklere teslim edilmişti³³.

1941 yılında Kurban Bayramı 8 Ocak Çarşamba günü başlamıştı ve tüm kurban derileri üç kurum arasında pay edilmek üzere Türk Hava Kurumu tarafından toplanmıştı³⁴. Bu arada Kurban Bayramı'nın başlangıcından on gün sonra yani 18 Ocak 1940 tarihinde çıkarılan Milli Korunma Kanunu'nun yirmi maddesi değiştirilmiş ve kanun daha da ağırlaştırılmıştı³⁵.

---

29 "Vilayet Makamından," *Çanakkale*, 28 Teşrinisani 1940, s.1.

30 "Çanakkale Müddei Umumiliği'nden," *Çanakkale*, 7 Teşrinisani 1940, s.1.

31 "Yeni Yıla Girerken," *Çanakkale*, 4 Kânunusani 1941, s.1.

32 "Yardım Sevenler Cemiyeti'nin Faaliyeti," *Çanakkale*, 4 Kânunusani 1941, s.1.

33 "Yardım Sevenler Cemiyeti'nin Faaliyeti," *Çanakkale*, 4 Kânunusani 1941, s.1.

34 "Muhterem Halkımıza," *Çanakkale*, 4 Kânunusani 1941, s.1.

35 "Milli Korunma Kanunu'nun Bazı Maddelerinin Değiştirilmesine Dair Kanun," *Çanakkale*, 16 Kânunusani 1941, s.1.

Silahlı kuvvetlerin ihtiyacı gerekçesiyle çıkarılan bir Bakanlar Kurulu kararı sonrasında Kalvert Çiftliği'nin ise istimlak işlemleri başlamıştı. Kalvert Çiftliği sahiplerinden Albert Kızı Bayan Alis'e yapılan tebligatta; "*Erenköyü'nde şahsınıza ait olduğu tahakkuk eden ve belediye ilan tahtasına talik edilen mazbatada hudutları ile takdir edilen kıymeti gösterir gayrimenkulünüz umumi menfaatler namına ciheti askeriyece istimlak edilmekte olduğundan muhamminler heyetince mülkünüzü takdir edilen bedele bir itirazınız varsa müddeti kanuniyesi zarfında gerek tahriren ve gerekse şifahen belediye riyasetine müracaatla itirazda bulunmanız, aksi takdirde mezkur kıymeti kabul etmiş addedilerek muamelesinin tekemmülü cihetine gidileceği*" belirtilmişti³⁶. Ve Kalvert Çiftliği, önce ordunun kullanımına sunulacak daha sonraki yıllarda da Tarım Bakanlığı'nın mülkü olacaktı.

Savaş nedeniyle fiyatlar üzerinde sıkı bir denetim vardı. Vali Başkanlığı'nda oluşturulan Çanakkale Fiyat Murakabe (Denetleme) Komisyonu çalışmalarına başlamıştı³⁷.

Çanakkale Fiyat Murakabe (Denetleme) Komisyonu tarafından 20 Şubat 1941 tarihinde ilan edilen 8 numaralı tebliğde nadir bulunan çimentonun fiyatları şöyle belirlenmişti:

"1. Bilumum esnaf ve tüccarlar tarafından getirilip Çanakkale'de satışa arz edilen Portlant evsafındaki çimentoların beher çuvalına komisyonca 125 kuruş fiyat tespit edilmiştir.

2. Çimento çuvalları 50 kuruş kıymet mukabilinde depozitolu bulunduğu cihetle bilahare tüccar ve esnaf tarafından fabrikalarına iade edilecek olan bu çuvalar için satıcı alıcıdan 50 kuruş depozito akçası alacaktır. Mezkûr çuvalar alıcı tarafından sağlam olarak geri verildiği takdirde satıcı beher çuval için depozito suretiyle almış olduğu 50 kuruşu iadeye mecburdur. Aksi halde kanuni takibatı muciptir.

3. Vilayet bağlı bilumum kazalar ve nahiyelerde satışa arz edilen çimentolar için komisyonca çimentonun beher çuvalına 135 kuruş fiyat tespit edilmiştir. Komisyon tarafından tespit edilen iş bu fiyata ancak hakiki nakliye masrafı ile belediye risumları zam edebilir. Mala yapılacak olan hakiki nakliye vesair masrafları tetkik ve muvafık görüldüğü takdirde komisyonun tespit ettiği fiyata ilave mahalli belediyeler mezundur.

4. İkinci, maddede yazılı ahkâm vilayete bağlı kazalar ve nahiyelerde vaki satış için de muteberdir.

*Keyfiyet 29 sayılı Milli Korunma Kararnamesi hükümlerine istinaden ilan olunur."*³⁸

36 "Kalvert Çiftliği Sahiplerinden Albert Kızı Bayan Alis," *Çanakkale*, 16 Kânunusani 1941, s.1.

37 "Çanakkale Fiyat Murakabe Komisyonu'ndan," *Çanakkale*, 23 Kânunusani 1941, s.1.

38 "Çanakkale Fiyat Murakabe Komisyonu'ndan," *Çanakkale*, 13 Mart 1941, s.1.

Bu arada Çanakkale Defterdarlığı 30 parça tarlaya yıllık vergi gelirleri ödenmediği için el koyarak kiraya vereceğini ilan etmişti. Bu tarlaların on bir tanesi Arap Besim'indi ve toplam 154 dönümdü. Buldukları mevkiler Güvemlik, Ağaçasarı, Toptaşı, Selağzı ve Beylik Yerler'di ve kira bedeli de toplam 173 liraydı. Üç parça bir Rum'a aitti ve bu araziler Şıldak Köprü, Yalnız Bağlar ve Setbaşı'nda olup 20 dönümdü ve kira bedeli 21 liraydı. Ermeni Benzik'in Setbaşı'nda 2 dönüm tarlasının kirası 4 lira, Ermeni Semerci Andiryas'ın Ortaokul yanındaki 4 dönüm tarlası 10 lira, aynı mevkideki 5 dönüm tarlası 15 liraya kiralıktı. Ermeni Ohannes'ten Hamidiye mevkisindeki 1 dönüm tarlası 3 liraya, Ermeni Andiryas'ın Ortaokul mevkiindeki 5 dönüm tarlası 5 liraya kiraya verilecekti. Yunanlı Adiryadi'den Setbaşı'nda 2 dönüm tarla 4 liraya, Yunanlı Kaptan Laka'nın Ortaokul mevkiinde bulunan 2 dönüm tarla 5 lira, hastane yanındaki 6 dönüm tarla 5 lira, Yunanlı Vasil'den Setbaşı'nda 3 dönüm tarla 7 lira, Kaptan Laka'dan ortaokul mevkiinde 6 dönüm tarla 15, Setbaşı'nda 4 dönüm tarla 10 liraya kiraya verilecekti. Yunanlı Perikli'den 5 dönüm tarla 6 lira, Nikola Pisi'den Sabuncu Kısık mevkiindeki 2 dönüm tarla 8 lira ve Perikli oğlu Atanaş'tan Güllübahçe mevkiindeki 2.1 dönüm tarla 5 liraya kiralıktı³⁹.

Devlet, bir taraftan üretime önem verirken, diğer taraftan da gelirlerini arttırmak ve alacaklarını tahsil ederek artan askeri ihtiyaçlarını karşılamak için büyük bir çaba içine girmişti ve Çanakkale'de tüm bu çabaların örnekleri görülmekteydi. Ülke olağanüstü günler yaşıyordu ve her an savaşa girebilirdi.

7 Temmuz 1942'de Almanya, aşağı-yukarı Sovyetler Birliği topraklarında ilerleyebileceği son noktalar gelmişti. Hitler, ne Ukrayna'ya, ne Kırım Tatarlarına, hatta ne de Baltık devletlerine bağımsızlık vermişti⁴⁰. Almanların niyeti Kafkasya'yı zapt etmek, İran üzerinden kolayca Musul, Bağdat ve Basra'ya inmek, Mısır'dan da kuzeye ilerleyerek Filistin ve Suriye üzerinden İskenderun-Fırat havzasına varmaktı. Almanya bunu gerçekleştirdiği takdirde Türkiye'yi tam bir çember içine almış olacak, aynı zamanda da tüm petrol yatakları ile zengin tarımsal alanları ele geçirmiş olacaktı⁴¹. Böyle bir ortamda Türkiye Cumhuriyeti'nin Başbakanı Dr. Refik Saydam'ın ölüm haberi herkesi şaşırttı ve derinden üzdü⁴².

---

39 "Vilayet Defterdarlığı'ndan," *Çanakkale*, 20 Şubat 1941, s.2.

40 Nadir Nadi, *Perde Aralığından*, 4.Baskı, Çağdaş Yayınları, İstanbul 1991, s.216.

41 Hüseyin Emir Erkilet, *İkinci Cihan Harbi ve Türkiye*, Kenan Matbaası, İstanbul 1945, s.101.

42 Türkiye Cumhuriyeti'nin İsmet İnönü, Ali Fethi Okyar ve Celal Bayar'dan sonra Başbakanı olan Dr. İbrahim Refik Saydam, 1881 yılında İstanbul'da doğmuştu. Askeri Tıp Fakültesi'nden mezun olduktan sonra doktor yüzbaşı rütbesi ile orduya katılmıştı. Daha sonra Almanya'da tıp alanındaki gelişmeleri yakından takip etmek ve uzmanlık çalışmaları için eğitime gitmişti. Almanya'da Berlin Askeri Tıp Akademisi'nde eğitim görmüştü. Brandenburg, Danzig, Spandau ve Scharite şehirlerinde eğitimini sürdürmüştü. Balkan Savaşları sırasında yurda dönmüştü. Özellikle Antalya ve Çatalca bölgesinde kolera'yı önlemek amacıyla çalışmalar yapmış ve bu konuda oldukça başarılı hizmetlerde bulunmuştu. Birinci Dünya Savaşı sırasında Sahra Genel Sağlık Müfettişliği'ne getirilmiş ve Osmanlı Orduları Sağlık İşleri Komutanı Süleyman Numan Paşa ile birlikte çalışmıştı. Bakteriyoloji Enstitüsü'nün işlevli hale getirmişti. Burada tifo, dizanteri, veba ve kolera aşılıklarının üretilmesini sağlamıştı. Tetanos ve dizanteri serumları üreterek Osmanlı Ordusu'nun bu alandaki ihtiyaçlarını karşılamıştı.

Dr. Refik Saydam'ın ölümü Çanakkale'de de büyük bir üzüntü yarattı. Çanakkale halkına bu üzücü haber şöyle duyuruldu:

“Muhterem Başvekilimiz Dr. Refik Saydam, İstanbul'da teftiş vazifeleri yapmakta iken geçen Salı günü saat 24'te kalp sektesinden vefat ettiği büyük bir acı ile haber alınmıştır. Kıymetli Başvekilin ölümü yurttan da geniş bir teessür uyandırmıştır. Bütün halka ve yurttaşlara ve kederli ailesine en samimi ve en derin taziyelerimizi sunar, büyük ölünün huzurunda içimiz elemle dolu olduğu halde hürmet ve taziz duyguları ile eğiliriz.”⁴³

Dr. Refik Saydam, İkinci Dünya Savaşı'nın Türkiye'yi çepeçevre sardığı bir sırada Başbakanlık görevini üstlenmişti. Yaptığı uygulamalar Türkiye'nin savaşa girmesini engellemek ve açta, açıkta kimsenin kalmamasına yönelikti. O nedenle Dr. Refik Saydam tam bir “savaş ekonomisi” uygulandı. Bu amaçla “*Milli Korunma Kanunu*”nu çıkarmıştı. Haksız kazançların önlenmesi ve savaş zenginlerinin türeme-

---

1914'te atandığı Sahra Genel Sağlık Müfettiş Muavinliği sırasında Bakterioloji Enstitüsü'nü örgütleyerek tifo, dizanteri, veba ve kolera aşılılarının, tetanos ve dizanteri serumlarının burada üretilmesini ve Birinci Dünya Savaşı boyunca ordu ihtiyacının karşılanmasını sağlamıştı. Tifüs hastalığına karşı geliştirdiği aşı, dünya tıp literatürüne geçmişti. Dr. Refik Saydam'ın ismiyle anılan tifüs aşısı savaş sırasında Osmanlı ve Alman Ordularında kullanılmıştı.

Dr. Refik Saydam, Mustafa Kemal'le birlikte Anadolu'ya geçmek için yola çıkmış ve 1919 yılında 9'uncu Kolordu Sağlık Müfettişliği Muavinliği'ne atanmıştı. Mustafa Kemal'le birlikte Samsun'a çıkan heyette yer alan Dr. Refik Bey, Erzurum'da da Mustafa Kemal'le birlikte çalışmıştı. Mustafa Kemal'in Erzurum'dan ayrılması üzerine Dr. Refik Bey, hükümet tarafından Erzurum Askeri Hastanesi bulaşıcı hastalıklar servisi şefliğine atanmasına rağmen bu görevi kabul etmemiş ve Mustafa Kemal'le Sivas'a gelmişti. Sivas Kongresi'ne katılmıştı.

23 Nisan 1920 tarihinde açılan Türkiye Büyük Millet Meclisi'nde Beyazıt milletvekili olarak görev yapmıştı. Türkiye Büyük Millet Meclisi Hükümeti tarafından Milli Müdafaa Vekâleti'ne bağlı Sıhhiye Dairesi Başkanlığı'na getirilmişti. Kurtuluş Savaşı'nda sağlık alanında önemli hizmetler yapmıştı. 1923 yılındaki seçimlerde İstanbul milletvekili olan Dr. Refik Bey, aynı yıl İsmet Paşa'nın kurduğu ilk cumhuriyet hükümetinde Sıhhat ve İctimai Muavenet (Sağlık ve Sosyal Yardım) Bakanı seçilmişti. Bu görevini tam on dört yıl sürdürmüştü. Memleket hastanelerinin tüm yurttan kurulmasını sağlamıştı. Doğum ve çocuk bakımevlerini hayata geçirmişti. Türkiye'de özellikle anne sağlığı ve çocuk yetiştiriciliğine önem vererek anne ve çocuk ölümlerinin azaltılması konusunda büyük çaba sarf etmişti. Bu konularda eğitime önem vermişti. Sağlık kursları ve tıp öğrenci yurtlarını kurmuştu. 1928 yılında daha sonra kendi adıyla anılacak olan Hıfzıssıhha Enstitüsü'nü ve Hıfzıssıhha Okulu'nu açmıştı.

Dr. Refik Saydam, özellikle ana nedeni fakirlik ve gıdasızlık olan verem hastalığıyla da mücadele etmiş ve Türkiye'de ilk kez Verem Savaş Dispanserlerini İstanbul ve Ankara'da hizmet sokmuştu.

Dr. Refik Saydam, İsmet İnönü Başbakanlıktan ayrıldıktan sonra Celal Bayar Hükümetlerinde görev almamış ve yerine Hulusi Alataş Sağlık ve Sosyal Yardım Bakanı olmuştu. Atatürk'ün ölümünden sonra İçişleri Bakanlığı'na getirilen Refik Saydam, 25 Ocak 1939 tarihinde Başbakan olarak hükümeti kurmakla görevlendirilmişti. Aynı gün hükümetini açıklayan Dr. Refik Saydam, 7 Temmuz 1942 tarihindeki ani ölümüne kadar 3 yıl 6 ay 12 gün başbakanlık görevini sürdürmüştü. Bkz., *TBMM Arşivi, TBMM Azayı Kiramina Mahsus Muhtasar Tercümei Hal Varakası*, Refik Saydam Sicil No: 31; ayrıca bkz., Sağlık ve Sosyal Yardım Bakanlığı, *Dr. Refik Saydam 1881-1942*, Ankara 1942.

43 “Acı Haber, Başvekilimizi Kaybettik,” *Çanakkale*, 10 Temmuz 1942, s.1; Cevdet Tanyel, “Büyük Bir Kayıp,” *Çanakkale*, 10 Temmuz 1942, s.1-2; Nadir Kızılok, “Refik Saydam,” *Çanakkale*, 10 Temmuz 1942, s.1.

sine engel olmayı amaçlamıştı. Ekonomi üzerinde sıkı bir denetim kurmuştu. Köy Enstitülerini hayata geçirmişti. Devletleştirmelere önem vermişti. Buğday ve çavdar ürününe değer saptayarak el konulması kararına imza atmıştı. Üreticinin elinde kalan hububat, mısır ve pamuğu değerini ödeyerek devletçe satın alınmasını sağlamıştı. Fiyat Murakebe Komisyonu (Fiyat İstikrar Komisyonları) oluşturarak her eşya ve malın azami fiyatının belirlenerek haksız kazançları önlemeyi amaçlamıştı. İaşe Müsteşarlığı'nı kurmuştu. Bu müsteşarlığın başında daha sonra da ismi çok duyulacak olan Şükrü Sökmensüer ve yardımcılığına da Şevket Süreyya Aydemir'i getirmişti⁴⁴. Petrol Ofisi, Ticaret Ofisi, İaşe Müdürlükleri, Halk Dağıtım Birlikleri hep onun zamanında hayata geçirilmişti.

Dr. Refik Saydam'ın Başbakanlığı sırasında üretim yetersizliği nedeniyle tek tip ekmeğin çıkarılmasına geçilmişti⁴⁵ ve ekmeğin çeşnisi defalarca değiştirilmişti.

Dr. Refik Saydam'ın uygulamaları arasında bugün en çok hatırlanan veya söylenen buğday üretimindeki yetersizlik ve düşüş nedeniyle büyük şehirlerde ekmeğin tüketimini sınırlandırmak amacıyla karne uygulamasına geçilmesidir⁴⁶. 1942 yılı Ocak ayında başlayan uygulamada 7 yaşına kadar çocuklara günde 187,5 gram, 7 yaşından büyük olanlara günde 375 gram ve ağır işçilere de 750 gram ekmeğin karne ile verilmeye başlanmıştı⁴⁷.

Çanakkale Valiliği tarafından 29 Ocak 1942 tarihinde yayınlanan bildiriye ekmekte karne ile dağıtımına geçileceği bildirildi⁴⁸. Bakanlar Kurulu Kararnamesi gereği; Çanakkale Valiliği'nin 247 sayılı kararına göre; uygulamanın Milli Korunma Kanunu'nun 21.maddesi gereğince yapılacağı belirtilerek tüm Türkiye'de olduğu gibi Çanakkale'de de 7 yaşına kadar çocuklara günde 187,5 gram, 7 yaşından büyük olanlara günde 375 gram ve ağır işçilere de 750 gram ekmeğin karne ile verilmeye başlanacaktı. Ekmeğin kartları, belediye tarafından tanzim edilecek ve kimin hangi fırından ekmeğin alacağı ayrıca belirlenecekti⁴⁹. Çanakkale Belediyesi ekmeğin karne için Muvakkat (Geçici) Bürolar kurdu. Burada çalıştırılan elemanlara ayrıca fazla bir mesai ücreti ödenmeyecekti.

Çanakkale Valisi Fehmi Vural, ekmeğin fiyatının da Çanakkale Fiyat Murakebe Komisyonu tarafından belirlendiğini açıkladı. Buna göre 1 Şubat 1942 tarihinden itibaren Çanakkale'de bir adet 750 gram ekmeğin fiyatı 17.5 kuruşturdu. Bu sırada karşıla-

---

44 Şevket Süreyya Aydemir, *İkinci Adam*, c.II, 2. Baskı, Remzi Kitabevi, İstanbul 1966, s.198.

45 Cevdet Tanyel, "Bir tip Ekmeğin ve Hastaların," *Çanakkale*, 17 Temmuz 1941, s.1.

46 "Ekmeğin İşinde Karne tatbik Edilecek," *Ulus*, 20 İlk Kanun 1941, s.1.

47 *Resmî Gazete*, sayı: 5010, 19 Ocak 1942; Çanakkale Vilayeti Fiat Murakebe Komisyonu Reisliği'nden," *Çanakkale*, 16 İkinci Kanun 1942, s.1.

48 "Çanakkale Valiliği'nden," *Çanakkale*, 29 İkinci Kanun 1942, s.1.

49 "Çanakkale Belediyesi'nden," *Çanakkale*, 29 İkinci Kanun 1942, s.1.

tırma olması açısından sığır etinin kilosu 55 kuruş, erkek koyun etinin kilosu 75, dişi koyun eti 70 ve manda etinin kilosu da 45 kuruşa satılıyordu⁵⁰.

Çanakkale'de karne usulüne göre ekmeğin dağıtımına 1 Şubat 1942 tarihinde başlandı. Fırınlara önünde önce uzun kuyruklar oluşuyordu ancak bir hafta geçmeden bu kuyruklar ortadan kalktı⁵¹.

Ayrıca Çanakkale Valiliği patates, mısır, nohut, darı, susam ve diğer tahıl ürünlerinin ekimi konusunda köylüyü bilgilendiriyordu. Çanakkale'de karne ile ekmeğin tanzimi 28 Şubatta değiştirildi ve bu tarihten itibaren 600 gram ekmeğin çıkarılması ve 10 kuruştan satılması kararlaştırıldı⁵².

Ekmeğin karnesi uygulamalarına sonraki yıllarda riayet etmeyenler de çıktı. Bunlar Milli Korunma Kanunu'nun 21 ve 55/2'nci maddeleri gereği Çanakkale Asliye Ceza Mahkemesi'nde yargılandılar. Örneğin; karnesiz ekmeğin satılmasıyla haksız menfaat sağladığı gerekçesiyle yapılan yargılama sonucunda Saat Kulesi karşısındaki Fırıncı Ahmet Usta'nın fırınında çalışan Mehmet oğlu Ali 25 lira ağır para cezasına çarptırıldı. Aynı şekilde Hastane Bayırı'nda Fırıncı Kamil oğlu Cemal, yapılan yargılama sonucunda 25 lira ağır para ceza ile cezalandırıldı. Ekmeğin karnesi satın alarak fırından ekmeğin almak ve haksız para kazanmak gerekçesiyle Aşçı Bahattin oğlu Ali, Milli Korunma Kanunu gereği 35 lira ağır para cezası ve on gün de hapis cezasına çarptırıldı⁵³.

Refik Saydam Hükümetinin en önemli uygulamalarından biri de gayrimenkul kiralarının arttırılmamasına ilişkindi. 1940 yılı Şubat ayında alınan kararlarla hiçbir ilde ve kasabada gayrimenkul kiralarının arttırılmaması ve kiraların 1939 yılındaki şartlara göre alınması kararlaştırıldı. Yeni yapılan binalara ait kira bedelleri de Tadilat Komisyonlarınınca belirlenecekti⁵⁴. Çanakkale'de de fiyatlar donduruldu. Haksız kazanç elde edenler Milli Korunma Kanunu gereği cezalara çarptırıldılar.

Sonuç

Çanakkale sanayi ve ticaret hayatı bakımından gelişmiş bir şehir değildi. Nüfus daha ziyade köylerde yaşamaktaydı. Cumhuriyetin ilanından sonra da palamut, şarap ve tahıl ticareti başlıca ihraç ürünlerini teşkil etmekteydi.

İkinci Dünya Savaşı'nın başlarında Çanakkale Ticaret Odası'na kayıtlı 34 müteahhit, 15 şirket, 4 kereste fabrikası, 10 manüfaturacı, 5 zahire tüccarı, 12 tuhafiyeci, 6 hırdavatçı, 9 fırıncı, 2 lokantacı, 7 otel sahibi, 2 av derisi ticarethanesi, 3 kırtasiyecisi, 3 kundura malzemecisi, 2 saatçi, 2 eczacı olmak üzere toplam 120 çeşitli ticaret erbabı

50 "Çanakkale Valiliği'nden," *Çanakkale*, 29 İkinci Kanun 1942, s.1.

51 "Ekmeğin Kart Usulü," *Çanakkale*, 6 Şubat 1942, s.1.

52 "Yeni Ekmeğin Miktarı ve Fiyatı," *Çanakkale*, 27 Şubat 1942, s.1.

53 "Çanakkale Müddei Umumiliği'nden," *Çanakkale*, 22 Şubat 1943, s.2.

54 *Resmî Gazete*, sayı: 4482, 11 Nisan 1940.

bulunuyordu. Savaş, Çanakkale'yi derinden etkiledi. Boğaz nedeniyle olası bir saldırı için bir kolordu Çanakkale'nin savunması için bölgeye nakledildi. Hem bölgede yaşayan insanların hem de Çanakkale'de görev yapan askerin yiyecek ihtiyaçlarının karşılanması için büyük çaba sarf edildi. 1 Eylül 1939'da savaş başladığında halkın elinde bulunan tahıl, hayvan yemi, yağ gibi maddeler ihale yoluyla satın alınarak ilk etapta askerin ihtiyaçları karşılanması düşünüldü. 1940 yılından itibaren Çanakkale halkının her türlü tarım ürünü yetiştirilmesi için bizzat valilik tarafından çağrı ve destekler yapıldı. Fiyatların hızlı yükselmesini önlemek için Çanakkale Valisi'nin başkanlığında Fiyat Murakebe Komisyonu oluşturuldu. Ekmek karneye bağlandı ve halkın Çanakkale'de hangi fırından ne kadar ekmek alacağı Çanakkale Belediyesi tarafından belirlendi. Kira fiyatları sabitlendi. Hükümetin ve Valiliğin aldığı kararlara aykırı davranışlar Milli Korunma Kanunu çerçevesinde Asliye Ceza Mahkemelerinde yargılanarak cezalandırıldılar.

Tüm Türkiye'de olduğu gibi Çanakkale'de de fiyatlar sıkı şekilde denetlendi. Ve ülkedeki savaş ekonomisi Çanakkale'de de uygulandı. Bu ekonomik politikanın mimarları olan Dr. Refik Saydam, İkinci Dünya Savaşı'nın en şiddetli şekilde devam ettiği sırada vefat etti. Dr. Refik Saydam'ın ölümü Çanakkale'de de büyük yankı uyandırdı.

Alınan tüm tedbirlere rağmen İkinci Dünya Savaşı'nın tüm olumsuz etkileri Çanakkale'de savaşın başından itibaren hissedildi.

Kaynakça

- "Acı Haber, Başvekilimizi Kaybettik," *Çanakkale*, 10 Temmuz 1942, s.1.
- "Avrupa'da Harp Başladı," *İkdam*, 2 Eylül 1939, s.1.
- "Belediye İntihabı," *Çanakkale*, 13 Temmuz 1939, s.1.
- "Belediye İntihabı," *Çanakkale*, 25 Mayıs 1939, s.1.
- "Belediye İntihabının Feshi," *Çanakkale*, 25 Mayıs 1939, s.1.
- "Büyük Millet Meclisi İntihabının Yenilenmesi," *Çanakkale*, 9 Şubat 1939, s.1.
- "Çanakkale Belediyesi'nden," *Çanakkale*, 29 İkinci Kanun 1942, s.1.
- "Çanakkale Fiyat Murakebe Komisyonu'ndan," *Çanakkale*, 13 Mart 1941, s.1.
- "Çanakkale Fiyat Murakebe Komisyonu'ndan," *Çanakkale*, 23 Kânunusani 1941, s.1.
- "Çanakkale Müddei Umumiliği'nden," *Çanakkale*, 22 Şubat 1943, s.2.
- "Çanakkale Müddei Umumiliğinden," *Çanakkale*, 7 Teşrinisani 1940, s.1.
- "Çanakkale Valiliği'nden," *Çanakkale*, 29 İkinci Kanun 1942, s.1.
- "Çanakkale'nin Sayın Halkına," *Çanakkale*, 16 Mart 1939, s.1.
- "Çanakkale'nin Sayın Seçicilerine," *Çanakkale*, 25 Mayıs 1939, s.2.
- "Ekmek İşinde Karne tatbik Edilecek," *Ulus*, 20 İlk Kanun 1941, s.1.
- "Ekmekte Kart Usulü," *Çanakkale*, 6 Şubat 1942, s.1.
- "Genelkurmay Başkanı Sayın Mareşal Fevzi Çakmak Çanakkalemizi Şereflendirdiler," *Çanakkale*, 29 Haziran 1939, s.1.
- "Hava Taarruzlarına Karşı Işıkların Söndürülmesi ve Karartılması Nizamnamesi," *Çanakkale*, 13 Temmuz 1939, s.1.
- "İdare-i Örfi Hakkında Makamı Vilayetın Tamimi," *Çanakkale*, 28 Teşrinisani 1940, s.1.
- "Kalvert Çiftliği Sahiplerinden Albert Kızı Bayan Alis," *Çanakkale*, 16 Kânunusani 1941, s.1.
- "Milli Korunma Kanunu'nun Bazı Maddelerinin Değiştirilmesine Dair Kanun," *Çanakkale*, 16 Kânunusani 1941, s.1.
- "Milli Müdafaa Mükellefiyet Kanunu," *Çanakkale*, 7 Eylül 1939, s.1.
- "Milli Şef Çanakkale Limanını Şereflendirdiler," *Çanakkale*, 6 Temmuz 1939, s.1.
- "Muhterem Halkımıza," *Çanakkale*, 4 Kânunusani 1941, s.1.
- "Müntehibi Sani Seçimi," *Çanakkale*, 23 Mart 1939, s.1.
- "Örfi İdare Üç Ay Temdit Edildi," *Çanakkale*, 4 Kânunusani 1941, s.1.
- "Trakya Umumi Müfettişi Sayın General Kazım Dirik Şehrimizde," *Çanakkale*, 23 Şubat 1939, s.1.
- "Vilayet Defterdarlığı'ndan," *Çanakkale*, 20 Şubat 1941, s.2.
- "Vilayet Haberleri," *Çanakkale*, 17 Ağustos 1939, s.1.
- "Vilayet Haberleri," *Çanakkale*, 2 Mart 1939, s.1.
- "Vilayet Haberleri," *Çanakkale*, 22 Haziran 1939, s.1.
- "Vilayet Haberleri," *Çanakkale*, 26 Kânunusani 1939, s.1.
- "Vilayet Haberleri," *Çanakkale*, 27 Nisan 1939, s.1.
- "Vilayet Makamından," *Çanakkale*, 21 Teşrinisani 1940, s.1.
- "Vilayet Makamından," *Çanakkale*, 28 Teşrinisani 1940, s.1.
- "Yardım Sevenler Cemiyeti'nin Faaliyeti," *Çanakkale*, 4 Kânunusani 1941, s.1.

- “Yeni Ekmegin Miktarı ve Fiyatı,” *Çanakkale*, 27 Şubat 1942, s.1.
- “Yeni Yıla Girerken,” *Çanakkale*, 4 Kânunusani 1941, s.1.
- “Zafer Bayramı,” *Çanakkale*, 1Eylül 1939, s.1.
- Atabay, Mithat, *Türk Dış Politikası*, Paradigma Akademi Yayınları, İstanbul 2014.
- Aydemir, Şevket Süreyya, *İkinci Adam*, c.II, 2. Baskı, Remzi Kitabevi, İstanbul 1966.
- Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi (BCA)*, 030.011.00.00.133.30.16.
- Çanakkale Vilayeti Fiat Murakebe Komisyonu Reisliği’nden,” *Çanakkale*, 16 İkinci Kanun 1942, s.1.
- Erkilet, Hüseyin Emir, *İkinci Cihan Harbi ve Türkiye*, Kenan Matbaası, İstanbul 1945.
- Goloğlu, Mahmut, *Tek Partili Cumhuriyet (1931-1938)*, Goloğlu Yayınları, Ankara 1974.
- Kızıllok, Nadir, “Refik Saydam,” *Çanakkale*, 10 Temmuz 1942, s.1.
- Koçak, Cemil, *Türkiye’de Milli Şef Dönemi (1938-1945)*, Yurt Yayınları, Ankara 1986.
- Nadi, Nadir, *Perde Aralığından*, 4.Baskı, Çağdaş yayınları, İstanbul 1991.
- Oran, Baskın (ed.), *Türk Dış Politikası Kurtuluş savaşı’ndan Bugüne Olgular, Belgeler, Yorumlar*, c.I, İletişim Yayınları, İstanbul 2001.
- Resmi Gazete*, sayı: 4482, 11 Nisan 1940.
- Resmi Gazete*, sayı: 5010, 19 Ocak 1942.
- Sağlık ve Sosyal Yardım Bakanlığı, *Dr. Refik Saydam 1881-1942*, Ankara 1942.
- TBMM Arşivi*, TBMM Azayı Kırımına Mahsus Muhtasar Tercümei Hal Varakası, Refik Saydam Sicil No: 31.
- Tanyel, Cevdet, “Bir tip Ekmek ve Hastalar,” *Çanakkale*, 17 Temmuz 1941, s.1.
- Tanyel, Cevdet, “Büyük Bir Kayıp,” *Çanakkale*, 10 Temmuz 1942, s.1-2.